

## Державна стандартизація в Україні

Україна має понад двохсотрічний досвід роботи зі стандартизації та суміжних видів діяльності. За цим показником Україна не відставала від розвинених країн світу, але у роки залежності та роздрібненості, відсутності незалежної держави на деякий час втратила передові позиції. Після здобуття незалежності, у дев'яностих роках ХХ століття, Україна робить спробу повернути втрачене.

Ще у 1764 році Конституцією Польщі на Правобережній Україні та Галичині запроваджено загальнодержавні одиниці довжини, маси та об'єму; у 1785 році Австрійським спеціальним Декретом створено Інспекторат мір і ваги при Галицькому намісництві, у 1871 році запроваджено метричні міри на території Галичини, у 1875 році Австрією прийнято Закон про створення Органу державного метрологічного нагляду з центром у місті Львів. Та тільки у 1901 році у Харкові відкрито першу палату мір, а у 1902 році такі палати відкрито у Києві, Катеринославі (Дніпропетровську), Одесі. У 1922 році створено Українську Головну Палату Мір та Ваги з її місцевими органами, а у 1971 році - організацію Українського республіканського управління Держстандарту СРСР. Після відновлення незалежної України у 1991 році створено Державний комітет УРСР зі стандартизації, метрології та якості продукції, а у 1992 році - Державний комітет України зі стандартизації, метрології та сертифікації (Держстандарт України), який розробив і затвердив Концепцію державної системи стандартизації України та очолив її реалізацію.

З 1993 року Україна стала повноважним членом Міжнародної організації зі стандартизації (ІСО) та Міжнародної електротехнічної комісії (ІЕС), членом-кореспондентом Міжнародної організації законодавчої метрології, Європейського комітету зі стандартизації, членом Міжнародної інформаційної мережі, приєдналася до Кодексу добросовісної практики щодо розроблення та використання стандартів Європейського комітету зі стандартизації тощо. Україна взяла на себе зобов'язання щодо наближення законодавства, стандартів, норм, правил і сертифікації до європейських, у рамках договору з Європейським Союзом. Для цього розробляється та реалізується багато державних і галузевих програм зі стандартизації, які стимулюють іноземні інвестиції, підвищують конкурентоспроможність української продукції. Для координації цих робіт при Президентові України створено Національну Раду з питань якості продукції, головним завданням якої є участь України у міжнародній торгівлі.

Схему структури державної системи стандартизації України зображено на рис. 6.2. Найвищим національним органом у ній є

Держстандарт України, а в галузі будівництва та виробництва промислових будівельних матеріалів - Держбуд України. У структурі Держстандарту України налічується 35 центрів стандартизації та метрології (див.: Розділ 1. Глава 1).



Рис. 1. Схеми Державної системи стандартизації в Україні

Діяльність Держстандарту України, як національного органу зі стандартизації, спрямована на створення національної системи стандартизації відповідно до світової практики, тобто створення мережі технічних комітетів зі стандартизації у провідних галузях науки, техніки та економіки України. Зараз в Україні функціонує біля 140 технічних комітетів, за участю яких розробляються Державні стандарти України (ДСТУ), що гармонізовані з відповідними міжнародними стандартами. Технічні комітети беруть участь у роботі відповідних міжнародних технічних комітетів та підкомітетів як активні члени та члени-спостерігачі; проводять роботу зі впровадження в Україні стандартів міжнародних організацій тощо.

Наприклад, у 1996 році впроваджено стандарти з систем управління якістю (серії 9000), а у 1998 році - стандарти з управління довкіллям (серії 14000).

Україна, успадкувавши близько 20 тисяч міждержавних стандартів (ГОСТ), із набуттям самостійності та побудови ринкових відносин відійшла від принципу обов'язковості стандартів і вступила у міжнародні організації стандартизації. З 2000 стандартів, розроблених технічними комітетами України, 300 є прямим впровадженням міжнародних стандартів, а ще 800 мають впроваджені у них основні вимоги з них.

Окрім цього, Держстандарт України організовує публікацію офіційних та інформаційних видань, наприклад: «Каталог нормативних документів» (річний), покажчики «Стандарти» (місячний) та «Засоби вимірювальної техніки» (річний), «Бюлетені» української та міжнародної стандартизації (щоквартально), довідник «Продукція, що виробляється за технічними умовами України» (річний) тощо; впроваджує сучасні автоматизовані бази даних на компакт-дисках (біля півмільйона описів) з інформацією про нормативні документи міжнародних і національних організацій зі стандартизації, розробляє та впроваджує термінологічні стандарти України тощо.

У головному Інформаційному фонді стандартів уже за станом на 1997 рік зберігалося понад 100 тисяч нормативних документів, ДСТУ, міжнародних, міждержавних і національних стандартів інших країн тощо.

Український навчально-науковий центр Держстандарту України готує кваліфіковані кадри зі стандартизації, метрології та сертифікації, має для цього сучасну матеріально-технічну базу, висококваліфікований професорсько-викладацький склад, чотири кафедри, які щорічно готують близько 1300 спеціалістів, аудиторів зі сертифікації продукції, підвищують кваліфікацію спеціалістів Держстандарту України як в Україні, так і за кордоном, систематично та регулярно організовує науково-практичні конференції, симпозіуми, семінари тощо.

Національний інформаційний центр ГАТТ/ВТО створено для виконання зобов'язань України щодо забезпечення виробництва якісної продукції, яка б відповідала міжнародним вимогам з безпеки, охорони здоров'я людей та довкілля, сумісності та взаємозамінності.

Основні положення державної системи стандартизації України встановлюються її стандартами (ДСТУ 1.0-93). Державна система стандартизації в Україні розвивається в гармонії з основними принципами міжнародних систем стандартизації.

## Історія стандартизації

Сутність, історія та перспективи розвитку стандартизації

Визначення ІСО

"Стандартизація" - це процес встановлення і застосування правил з метою впорядкування в даній області на користь і за участю всіх зацікавлених сторін, в частності, для досягнення загальної максимальної економії з дотриманням функціональних умов і вимог безпеки.

Вона визначає основу справжнього розвитку, а також і майбутнього і повинна йти нерозривно з прогресом.

Стандартизація

- Як діяльність, виникла в III тисячолітті до н.е.
- Реалізувалася на державному рівні на початку XX ст.
- Виникла як наука в 40-х роках XX ст.

- Отримала розвиток на світовому та регіональному рівнях в 40-х роках ХХ ст.  
Приклад.

Виникнення державних систем стандартизації на основі уповноваженого органу.  
1901 - Британський інститут стандартів (BSI);

1918 - Американський інститут стандартів (ANSI);

1918 - Французька асоціація по нормалізації (AFNOR);

1918 - Німецький комітет з нормалізації (DIN) і ін.

## 2. Міжнародна стандартизація

Міжнародна стандартизація, участь у якій відкрита для відповідних органів усіх країн.

Результатом роботи по стандартизації є міжнародні стандарти або рекомендації по стандартизації, використовувані країнами-учасницями при створенні або перегляді національних стандартів.

Міжнародна організація по стандартах (ІСО) створена в 1946р. ІСО є неурядовою організацією і використовується консультативним статусом ООН.

### Завдання ІСО:

сприяння розвитку стандартизації та суміжних видів діяльності у світі з метою забезпечення міжнародного обміну товарами і послугами, а також розвитку співробітництва в інтелектуальній, науково-технічній та економічній областях.

Офіційні мови ІСО - англійська, французька.

## 3. Регіональна стандартизація.

Регіональна стандартизація - стандартизація, участь в якій відкрито тільки для відповідних органів лише одного географічного або економічного регіону світу.

Приклад.

Виникнення регіональних систем стандартизації на основі уповноваженого органу:

- АСЕАН - 1994р. (8 країн) асоціація країн Південно-Східної Азії

- АВС - регіональна система Америка-Британія-Канада (1952)

- INSTA - міжнародна організація по стандартизації (1953)

- СЕН - Європейський комітет стандартизації (1961)

- СЕН ЕЛЕКТ - Європейський комітет стандартизації електротехнічних стандартів (1971)

- RDC - регіональна система Туреччина-Іран-Пакистан (1961)
- NORMARME - Європейська організація по стандартизації середнього та малого бізнесу.
- COPANT - Панамериканська (15 країн) комісія з стандартизації (1961)
- ARSO - Африканська організація по стандартизації
- ASMO - Арабська організація по стандартизації та метеорології.
- KOOMET - регіональна організація країн Центральної та Східної Європи (колишні країни члени РЕВ, а також ФРН)

### 1.3. Стандартизація в Росії

- 1555г. - (Царювання Івана Грозного) стандарти на військово-спорядження і будівництво, наприклад, храм Василя Блаженного.
- 1911р. - Створення Товариства з стандартизації.
- 1923р. - Комітет еталонів і стандартів (КЕС).
- 1925р. - Комітет по стандартизації при Раді праці та оборони - створення державної системи стандартизації.
- 1930р. - Всесоюзний комітет стандартизації (ВКС).
- 1954р. - Комітет стандартів, мір і вимірювальних приладів (Держстандарт СРСР).
- 1992р. - Комітет по стандартизації, якості та сертифікації (Держстандарт РФ).
- 1992р. - Постійна комісія з стандартизації, якості та сертифікації - міждержавний орган країн СНД.

### 3. СЕРТИФІКАЦІЯ ТОВАРІВ

Слово «сертифікація» в перекладі з латини означає "зроблено вірно". І в цьому плані розуміння ідеї сертифікації відомо досить давно і сягає своїм корінням до різного роду запевнень продавця покупцеві щодо якості свого товару. Розвитком цієї форми стало отримало широке розповсюдження в 17-19 століттях таврування продукції. Прикладом такого таврування може бути зображення соболя на металопродукції, яку виробляли на уральських металургійних заводах, що належали Демидовим. Продукцію з таким клеймом охоче брали по всій Європі.

### 3.1 СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ І ЗМІСТ СЕРТИФІКАЦІЇ

З розвитком зовнішньоторговельних та економічних відносин все більш чітко проявляється необхідність і доцільність проведення об'єктивних випробувань і оцінок якості продукції незалежними від покупця і продавця експертами. Інформація про відповідність стандартам необхідна покупцеві, кінцевому споживачеві, інспектуючим і контролюючим органам, страховим компаніям, урядовим органам та ін. Тому сертифікація вважається основним достовірним способом докази відповідності продукції (процесу, послуги) заданим вимогам. У самій загальній постановці для того щоб переконатися в тому, що продукція «зроблена вірно», треба знати, яким вимогам вона повинна відповідати і яким чином можливо отримати достовірні докази цієї відповідності.

У стандарті ДСТУ 2462-94 під сертифікацією розуміється процедура, за допомогою якої третя сторона (юридична особа або орган, які в розглянутому питанні визнані незалежними ні від постачальника, ні від покупця) дає письмову гарантію, що продукція, процес або послуга відповідають заданим вимогам. Загально визнаним способом такого докази служить сертифікація відповідності (certificate of conformity) - документ, виданий відповідно до правил системи сертифікації, який вказує, що забезпечується необхідна впевненість у тому, що належним чином ідентифікована продукція, процес або послуга відповідають конкретному стандарту чи іншому нормативному документу.

Встановлення відповідності заданим вимогам пов'язане з певними випробуваннями, що полягають у визначенні однієї чи декількох характеристик даної продукції згідно з встановленою процедурою за прийнятими правилами. Будь-яка система сертифікації використовує стандарти (міжнародні, регіональні, національні тощо), правила і норми на відповідність вимогам яких проводяться випробування. Випробування проводять у спеціальних випробувальних лабораторіях торіях. Систематичну перевірку ступеня відповідності заданим вимогам прийнято називати оцінкою відповідності. Більш приватним поняттям оцінки відповідності вважають контроль, який розглядають як оцінку відповідності шляхом вимірювання конкретних характеристик продукції.

У системах сертифікації третьою стороною застосовуються два способи вказівки відповідності стандартам: сертифікат відповідності і знак зі відповідністю. Вони і є способами інформування всіх зацікавлених сторін про сертифікований товар. Сертифікат відповідності - це документ, виданий за правилами системи сертифікації, який вказує, що забезпечується необхідна впевненість в тому, що належним чином ідентифікована продукція, процес або послуга відповідають конкретному стандарту чи іншому нормативному документу. Сертифікат може ставитися до всіх вимогам стандарту, а також окремих розділів або конкретним характеристикам продукту, що чітко обумовлюється в самому документі. Знак відповідності - це захищений в установленому порядку знак, застосовуваний або виданий відповідно до правил системи сертифікації, який вказує, що забезпечується необхідна впевненість в тому, що дана продукція, процес або послуга відповідає конкретному стандарту чи іншому нормативному документу.

Знак відповідності обмежений певною системою сертифікації, що вказує на обов'язок цієї системи (в особі органу з сертифікації) контролювати відповідність стандарту продукції, маркованої цим знаком. Зазвичай в системах сертифікації діють правила відповідності або національні стандарти, що регламентують застосування знака відповідності. Дозвіл на використання знака відповідності видається органом по сертифікації.

З оцінкою відповідності пов'язані такі процедури як перевірка відповідності, нагляд за відповідністю та забезпечення відповідності. Перевірка відповідності - це підтвердження відповідності продукції (процесу, послуги) встановленим вимогам допомогою вивчення доказів. Нагляд за відповідністю - це повторна оцінка з метою переконатися в тому, що продукція (процес, послуга) продовжує відповідати встановленим вимогам. Забезпечення відповідності - це процедура, результатом якої є заява, що дає впевненість у тому, що продукція (процес, послуга) відповідають заданим вимогам. Стосовно до продукції це може бути або заяву постачальника про відповідність (письмова гарантія в тому, що продукція відповідає заданим вимогам), або - сертифікація. При цьому заява постачальника може бути надруковане в каталозі, накладної, керівництві про експлуатацію або іншому сповіщенні, які стосуються продукції, а також це може бути ярлик, етикетка тощо Термін "заяву постачальника про відповідність" означає, що постачальник (виробник) під свою особисту відповідальність повідомляє про те, що його продукція відповідає вимогам конкретного нормативного документа. Заява виготовлювача зазвичай містить такі відомості: адреса виробника, що представляє заяву-декларацію, позначення виробу та додаткову інформацію про нього; найменування, номер і дату публікації стандарту, на який посилається виробник; вказівка про особисту відповідальність виготовлювача за зміст заяви та ін. Посилання на стандарт в цьому випадку не означає твердження виробу організацією, яка прийняла цей стандарт, а виробник не має права користуватися знаками відповідності стандартам.

Рис.10. Знаки відповідності національним стандартам деяких країн:

а) Україна; б) Росія; в) Великобританія; г) Німеччина;

д) Франція; е) Японія; ж) Південна Корея

Процедури, правила, випробування та інші дії, які можна розглядати як складові самого процесу (діяльності) сертифікації, можуть бути різними в залежності від ряду факторів. Серед них - законодавство, що стосується стандартизації, якості і безпосередньо сертифікації; особливості об'єкта сертифікації, що в свою чергу визначає вибір методу проведення випробувань, і т.д. Іншими словами, доказ відповідності проводиться за тій чи іншій системі сертифікації, що відноситься до певної продукції, процесів чи послуг, для яких застосовуються одні і ті ж конкретні стандарти і правила і та ж сама процедура.

Систему сертифікації (у загальному вигляді) складають центральний орган, який керує системою, проводить нагляд за її діяльністю і може передавати право на проведення сертифікації іншим органам; правила і порядок проведення сертифікації; нормативні документи, на відповідність яким здійснюється сертифікація; процедури (схеми) сертифікації; порядок інспекційного контролю. Системи сертифікації можуть діяти на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Якщо система сертифікації займається доказом відповідності певного виду продукції (процесу, послуг) - це система сертифікації однорідної продукції, яка в своїй практиці застосовує стандарти, правила і процедуру, що відносяться саме до даної продукції.

До стандартів, використовуваним для цілей сертифікації пред'являються певні вимоги, які враховують технічні комітети організацій, що займаються стандартизацією. У стандарт включаються тільки ті характеристики, які можуть бути об'єктивно перевірені. Якщо при сертифікації третьою стороною необхідно встановити методи контролю виробничих процесів, такі вимоги включаються в спеціальні правила та програми сертифікації, засновані на стандарті. Стандарт також має встановлювати послідовність проведення випробувань, якщо це впливає на їх результати.

Сертифікація може носити обов'язковий і добровільний характер.

Обов'язкова сертифікація здійснюється на підставі законів та законодавчих положень і забезпечує доказ відповідності товару (процесу, послуги) вимогам технічних регламентів, обов'язковим вимогам стандартів. Оскільки обов'язкові вимоги цих нормативних документів ставляться до безпеки, охорони здоров'я людей і навколишнього середовища, то основним аспектом обов'язкової сертифікації є безпека і екологічність. У багатьох країнах діють прямі закони з безпеки виробів, тому обов'язкова сертифікація проводиться на відповідність зазначеним у них вимогам (безпосередньо або у вигляді посилання на стандарт). Номенклатура об'єктів обов'язкової сертифікації встановлюється на державному рівні управління.

Добровільна сертифікація проводиться за ініціативою юридичних або фізичних осіб на договірних умовах між заявником і органом по сертифікації в системах добровільної сертифікації. Допускається проведення добровільної сертифікації в системах обов'язкової сертифікації органами з обов'язкової сертифікації. Нормативний документ, на відповідність яким здійснюються випробування при добровільній сертифікації, вибирається, як правило, заявником. Заявником може бути виробник, постачальник, продавець, споживач продукції. Системи добровільної сертифікації найчастіше об'єднують виробників і споживачів продукції, зацікавлених у розвитку торгівлі на основі довгострокових партнерських відносин. На відміну від обов'язкової сертифікації, об'єкти якої і підтвердження їх відповідності пов'язані з законодавством, добровільна сертифікація стосується видів продукції (процесів, послуг), не включених в обов'язкову номенклатуру і визначених заявником (або в договірних відносинах). Правила і процедури системи добровільної сертифікації визначаються органом з добровільної сертифікації, але



вони базуються на рекомендаціях міжнародних і регіональних організацій у цій галузі.

Рішення про добровільної сертифікації, як правило, пов'язано з проблемами конкурентоспроможності товару, просуванням товарів на ринок (особливо зарубіжний); перевагами покупців, все більше орієнтуються у своєму виборі на сертифіковані вироби.

Якщо сертифікація проводиться з метою доказу безпеки виробу, то застосовуються стандарти, в яких регламентуються характеристики і норми безпеки. Це можуть бути і спеціально розроблені для даної мети нормативні документи. Наприклад, при сертифікації на безпеку виробів електронної техніки та побутових електротехнічних товарів використовуються міжнародні стандарти з безпеки МЕК. Якщо виріб сертифіковано на безпеку, то воно може маркуватися спеціальними знаками відповідності, які відносяться або до конкретних видів продукції, наприклад, електротехнічним побутових приладів, або мають більш загальний характер, тобто інформують споживача про безпеку багатьох видів товарів.

### 3.2. ДЕРЖАВНА СИСТЕМА СЕРТИФІКАЦІЇ УКРАЇНИ

Створення ефективної державної системи сертифікації можна розглядати як одну з першочергових проблем становлення економіки України. Перші нормативні документи системи сертифікації УкрСЕПРО розроблені в 1993 р Система встановлює основні принципи, структуру та правила Української державної системи сертифікації продукції, процесів і послуг і призначена для проведення обов'язкової та добровільної сертифікації. Система створена відповідно до міжнародних нормативними документами ISO / ІЕС. Система передбачає, що сертифікація на відповідність обов'язковим вимогам нормативних документів і вимогам, які передбачені відповідним законодавством України, проводиться виключно в рамках УкрСЕПРО. Загальне керівництво системи, організацію та координацію робіт з сертифікації здійснює Держстандарт України - Національний орган із сертифікації, а його функції безпосередньо виконує Управління сертифікації Держстандарту.

Організаційну структуру УкрСЕПРО становлять: національний орган з сертифікації - Держстандарт України; органи з сертифікації продукції; органи з сертифікації систем якості; науково-технічна комісія; випробувальні лабораторії (центри); експерти-аудитори; науково-методичний та інформаційний центр; територіальні центри стандартизації, метрології та сертифікації Держстандарту України; Український навчально-науковий центр стандартизації, метрології та якості продукції. На високі темпи формування системи сертифікації в Україні впливає перехід до ринкової економіки.

Відповідно до угод про взаємне визнання результатів сертифікації видані в Системі УкрСЕПРО сертифікати відповідності визнаються в наступних країнах

СНД: Вірменія, Білорусь, Грузія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Росія, Узбекистан, Таджикистан і Туркменістан.

Встановлено (стандарт ДСТУ 2296-93) два варіанти зображення національного знака відповідності:

-для продукції, яка відповідає обов'язковим вимогам нормативних документів і вимогам, що передбачені відповідними законодавчими актами України, за якими встановлена обов'язкова сертифікація;

-для продукції, яка відповідає всім вимогам нормативних документів, які поширюються на дану продукцію.

Проведення сертифікації продукції в системі Укрсепо в загальному випадку проводиться відповідно до схеми. Для проведення випробувань продукції Заявник надає до випробувальної лабораторії зразки (проби) продукції та технічну документацію на неї. Форма сертифіката відповідності наведена на рис.13. Термін дії сертифіката відповідності на продукцію, що випускається підприємством серійно, визначається з урахуванням терміну дії нормативних документів на продукцію, терміну, на який сертифікована система якості, але не більше, ніж на три роки. У разі сертифікації одиночного виробу або партії виробів виданий сертифікат відповідності поширюється тільки на відповідне одиночне виріб або партію виробів.

Сертифікація системи якості при виробництві певних видів продукції виробляється з метою підтвердження відповідності вимогам стандартів на системи якості (наприклад, ІСО 9001 - ІСО 9003) та забезпечення впевненості в тому, що виробник здатний постійно випускати продукцію, яка відповідає вимогам нормативних документів. При цьому продукція незадовільної якості своєчасно виявляється, а виробник застосовує всі заходи для запобігання появи такої продукції на постійній основі.

Відповідно до чинного законодавства за реалізацію продукції, яка підлягає, але не пройшла обов'язкової сертифікації, виробник (продавець) сплачує штраф у розмірі 25% від вартості проданої продукції; за реалізацію імпортованих продовольчих і непродовольчих товарів, які не відповідають вимогам українських нормативних документів стосовно безпеки для життя, здоров'я і власності споживачів і навколишнього середовища штраф становить 50% вартості реалізованих товарів.

Однією з головних проблем у розвитку системи сертифікації в Україні є питання визнання або взаємного визнання результатів сертифікації провідними зовнішньоекономічними партнерами. Ця проблематика охоплює наступні напрямки розвитку: участь у міжнародних системах сертифікації та в роботі міжнародних організацій, що займаються проблемами сертифікації; укладання угод з національними органами зарубіжних країн про взаємне визнання сертифікатів та результатів випробувань; створення технічних центрів Держстандарту за

кордоном; акредитація зарубіжних органів з сертифікації та випробувальних лабораторій в українській системі сертифікації та укладання угод між вітчизняними та зарубіжними випробувальними лабораторіями про взаємне визнання протоколів випробувань. Система сертифікації в Україні також будується на міжнародних принципах, що позитивно позначиться на проблемі визнання зарубіжними державами українських випробувальних лабораторій, результатів випробувань, отриманих в цих лабораторіях, українських сертифікатів і знаків відповідності.